

Izvorni znanstveni rad
UDK: 392.51(497.6 Ravno)“18“
DOI: <https://doi.org/10.21857/yq32oh4p79>
Primljeno: 30.3.2017.

OD OTMICE DO POSTELJE: KUMSTVA NA VJENČANJU U ŽUPI RAVNO U PRVOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA I OBIČAJNA ULOGA VJENČANOG KUMA*

MARINKO MARIĆ I RINA KRALJ-BRASSARD

SAŽETAK: U radu se obrađuje tema kumstva na vjenčanju na području katoličke župe Ravno u dubrovačkom osmanskom zaleđu u 19. stoljeću. Kumstvo je na tom području imalo važnu ulogu u kreiranju i potvrđivanju socijalnih mreža. Na temelju podataka o 233 vjenčanja, tj. 466 kumova, analiziran je izbor vjenčanog kuma (svjedoka), njegovo rodbinsko i “duhovno” srodstvo s mladencima i razmotreni razlozi odabira kuma. Osim uobičajene uloge svjedoka na vjenčanju, kakvu su propisivala crkvena pravila, u radu se osvjetljava i manje poznata tradicionalna uloga vjenčanog kuma.

Ključne riječi: kumstva na vjenčanju, župa Ravno, Popovo, Bosna i Hercegovina, ženidbeni običaji

Keywords: marriage witnesses, Parish of Ravno, Popovo, Bosnia and Herzegovina, marriage customs

Uvod

Katolička crkva je prvi put izrijekom propisala pravila za crkveno sklapanja braka na Tridentskom koncilu 1563. godine. Razlog tome bile su mnoge

Ovaj rad je prethodno objavljen na engleskome pod naslovom »Traditional Marriage and the Role of Witnesses in the Parish of Ravno in the First Half of the Nineteenth Century.« *Dubrovnik Annals* 21 (2017): 73-95.

* Ovaj rad je sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom broj 5106.

Marinko Marić, docent na Sveučilištu u Dubrovniku. Adresa: Ivana Meštrovića 3, 20000 Dubrovnik. E-mail: marinko@maric.hr

Rina Kralj-Brassard, znanstvena suradnica u Zavodu za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. Adresa: Lapadska obala 6, 20000 Dubrovnik. E-mail: rinafran@gmail.com

nevaljane ženidbe i njihove posljedice, pogotovo među vladarima i plemstvom. Najvažnija odredba Koncila vezana za sklapanje braka bila je da se brak mora sklopiti pred župnikom ili ovlaštenim svećenikom i s dva svjedoka (kuma). Također je donesena odluka da župnici moraju javno oglasiti zaručnike na tri uzastopne mise. Razlog tome je bila dojava eventualnih zapreka za valjanost braka.¹

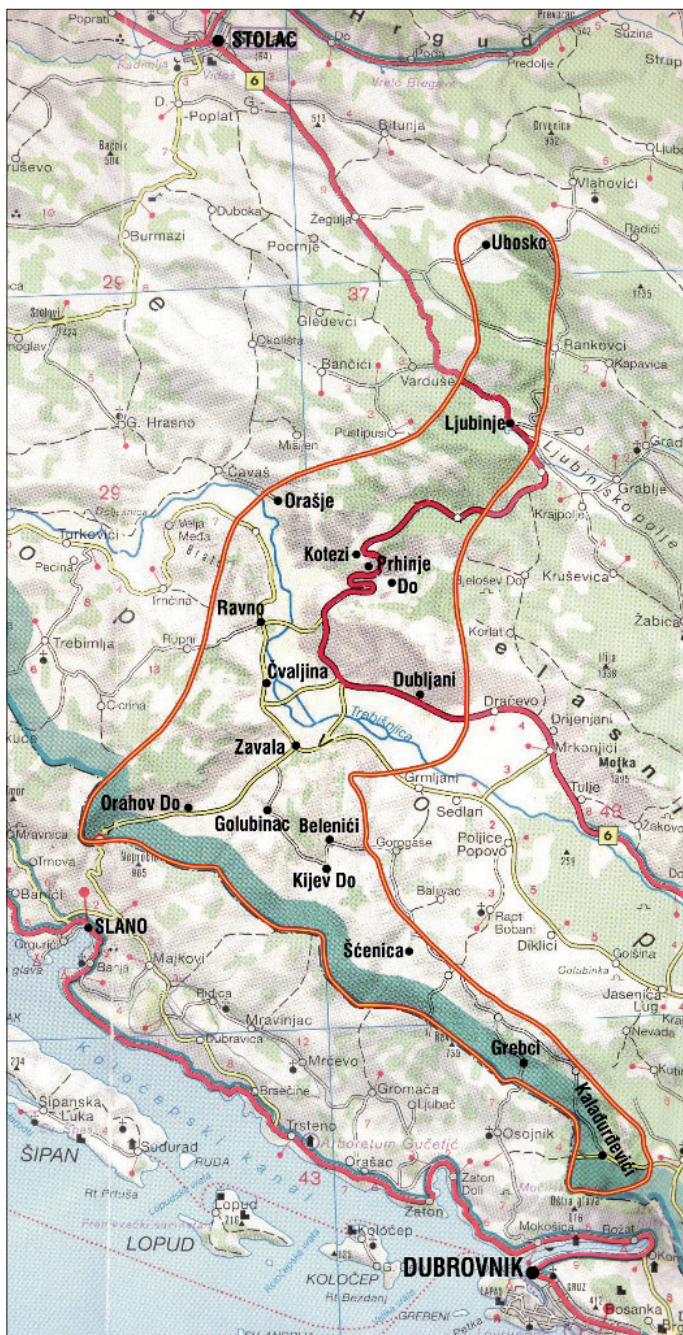
Odluke Koncila provodile su se sporo na terenu, pogotovo u ruralnim sredinama koje su se držale uvriježenih običaja prilikom sklapanja braka. Takva je situacija bila i u dubrovačkom zaleđu, na području koje je obuhvaćala katolička župa Ravno.

Striktno provođenje odluka Tridentskog koncila bilo je teško i zbog posebnog položaja katolika u Osmanskom Carstvu. Premda su formalno bile dopuštene sve tri monoteističke religije, kršćani (poglavito katolici) bili su marginalizirani u odnosu na povlašteno stanovništvo Osmanskog Carstva - pripadnike islama. Naime, islamska vjera donosila je privilegij svojim pripadnicima, koji su bili oslobođeni plaćanja velikog dijela poreza i općenito uživali veću pravnu sigurnost. Pravoslavna crkva bila je prihvaćena kao "domaća" institucija, jer je pravoslavni patrijarh stolovao na području Osmanskog Carstva pod patronatom Osmanlija. Položaj poglavara Katoličke crkve izvan Osmanskog Carstva, štoviše, i njegova često aktivna uloga u stvaranju vojnih koalicija protiv Carstva, utjecali su na nepovjerljiv stav prema katolicima općenito, a posebno prema katoličkim svećenicima. Hijerarhijska povezanost svećenika Katoličke crkve s Rimom bila je povod za sumnjičavost i optužbe za doušništvo u korist katoličkih država.²

Pastoralni rad katoličkih svećenika na području župe Ravno općenito su otežavale osmanske vlasti, no otpor primjeni pravila za crkveno sklapanje braka pružalo je i, u svemu drugome smjerno i pobožno katoličko stanovništvo. Naime, neki tradicionalni ženidbeni običaji nikako se nisu mogli uklopiti u post-tridentski brak. Na odabir vjenčanih kumova (svjedoka) i njihovu ulogu

¹ Elektroničko izdanje prema *Declarationes Illustr. Sac. Rom. Cardinalium Congregationis, ipsis sacrosancti et oecumenici Concilii Tridentini canonibus et decretis insertae*. Coloniae Agrippinae: apud Petrum Henningium, sub signo Cuniculi, 1619. *Canones super reformatione circa matrimonium*, caput I. Dostupno na: <http://www.internetsv.info/Archive/CTridentinum.pdf> (pristup: 9. studenog 2016).

² Adem Handžić, »Konfesionalni sastav stanovništva Bosne i Hercegovine u doba Osmanske vladavine.« *Prilozi za orijentalnu filologiju* 42-43 (1995): 142-143; Noel Malcolm, *Povijest Bosne. Kratki pregled*. Zagreb-Sarajevo: Erazmus Gilda, Novi liber Zagreb, Dani - Sarajevo, 1995: 76; Milenko Krešić, *Odnosi katolika jugoistočne Hercegovine s muslimanima i pravoslavcima u vrijeme osmanske vladavine - od osmanskoga zauzeća do Bečkoga kongresa (1482-1815)*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, doktorska disertacija, 2008: 118; Marinko Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini: Ravno*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2015: 193, 196-197.

Slika 1. Karta župe Ravno

u katoličkoj župi Ravno utjecale su, s jedne strane koncilske odredbe, a s druge čvrsto ukorijenjeni običaji.

Otmica djevojaka - tradicionalni oblik sklapanja braka

Slobodni pristanak mladenaca temelj je sakramentalnog braka u Katoličkoj crkvi. Prisila čini obred nevaljalim, zbog čega je bilo koji vid otmice buduće nevjeste nespojiv s crkvenim odredbama o braku. Otmice žena, koje su završavale brakom, poznat su fenomen u različitim kulturama. U njima žena ima pasivnu ulogu, a redovito je uključen neki oblik nasilja, od fizičkog do psihološkog.³ Taj vrlo arhaičan oblik pribavljanja žene bez prošnje u kulturama koje su prakticirale egzogamni brak bio je raširen na cijelom dinarskom prostoru sve do 20. stoljeća.⁴ Potvrde o prakticiranju otmica žena nalaze se u kaznenim odredbama Kolomanova zakona iz 12. stoljeća, Dušanova i Domentijanova zakonika iz 13. stoljeća i niza odredaba u statutima dalmatinskih gradova kao što su Split i Korčula. Otmice žena suzbijao je i osmanski zakon iz 16. stoljeća, *Kanunnama* sultana Sulejmana. Svjetovne i crkvene vlasti nastojale su suzbiti otimanje žena, jer je taj običaj često vodio eskalaciji nasilja, paljenju imanja, pa čak i ubojstvima.⁵ Austro-ugarske vlasti posebno su oštro kažnjavale otmice djevojaka protiv djevojičine volje, tako da su takve otmice, raširene za vrijeme Osmanskog Carstva, gotovo posve nestale.⁶

Otmica djevojaka prakticirala se i na području katoličke župe Ravno. U 17. stoljeću je bila toliko raširena da je o tom crkvenom problemu, na temelju izvješća biskupa Dominika Andrijaševića kongregaciji *De propaganda fide*, raspravljao i papa, naredivši da se "krivci za takve slučajeve protjeraju i izopće iz Crkve."⁷ Stanje nije bilo bolje ni u 19. stoljeću. Pozivajući se na autoritet Tridentskog

³ Marija Mogorović Crljenko, *Druga strana braka. Nasilje i ilegitalnost u (izvan)bračnim vezama na području Porečke biskupije u prvoj polovici 17. stoljeća*. Zagreb: Srednja Europa, 2012: 68; Marija Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena. Položaj i uloga žene u istarskim komunalnim društvima: primjer Novigrada u 15. i 16. stoljeću*. Zagreb: Srednja Europa, 2006: 146.

⁴ Vesna Čulinović-Konstantinović, »Tradicija sklapanja braka otmicom u Bosni i Hercegovini.« *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Etnologija* 48/49 (1996/1999): 145.

⁵ V. Čulinović-Konstantinović, »Tradicija sklapanja braka otmicom u Bosni i Hercegovini.«: 148-149.

⁶ Radmila Kajmaković, »Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini.« *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Etnologija nova serija* 18 (1963): 78.

⁷ Krunoslav Draganović, »Tobožnja "Stjepanska biskupija - ecclesia Stephanensis" u Hercegovini.« *Croatia Sacra* 4 (1934): 35.

koncila, apostolski vikar Bosne, biskup Augustin Miletić (1813-1831), uputio je 1818. godine *Naredbe i uprave* svim župnicima s uputom da što češće govore vjernicima o teškim kanonskim kaznama za sudjelovanje u otmici. Sudionicima takvih događaja prijetila je ekskomunikacija.⁸ Zabrane i prijetnje izopćenjem nisu iskorijenile arhaični običaj, jer se krajem 19. stoljeća Vice Palunko, župnik Ravnog, silno trudio stati na kraj otmicama djevojaka. Župljani su se opirali, a svećenik je bio nekoliko puta u životnoj opasnosti kada je otetu djevojku pokušao vratiti roditeljima.⁹ Neuspješna otmica predstavljala je sramotu za rod, jer se “lovačka družina” otimača nije smjela vratiti praznih ruku niti je smjela pustiti “plijen”.¹⁰ Takav stav okoline pravdao se narodnom izrekom “što vuk sobom ulovi i u čeljusti uhvati, a hajduk u kuću unese, to se ne povrće”.¹¹

Kada je župnik Palunko sedamdesetih godina 19. stoljeća posvjedočio da u njegovoj župi ima više otmica nego odlazaka mlade u svatovskoj pratnji, onda termin “otmica” treba uzeti u vrlo širokom smislu. Otmice su najčešće bile dogovorene među obiteljima zaručnika, ili barem djelomice dogovorene, pa su stoga isključivale nasilje.¹² Djevojka bi završavala u mladićevoj kući, ili u kući njegove rodbine, gdje bi živjela do vjenčanja.¹³ Budući da je u takvim slučajevima,

⁸ “Zato sv. sabor tridentinski stavlja u veliko prokletstvo sve otimače udadbenica, divojaka, udovica i drugi ženski glava i sve njiove nagovaraoce, vićnike i pomagače.” Vidi: Pavao Knezović, »Naredbe i uprave fra Augustina Miletića.« *Hum* 14 (2015): 9. Miletićeve *Naredbe i uprave* primjenjivale su se i u župi Ravno, iako to područje nije bilo pod njegovom ingerencijom. O tome svjedoči talijanski misionar Vinko Basile, koji je vizitirao Trebinjsko-mrkansku biskupiju 1856. godine. Vidi: Mitar Papac, »Trebinjska biskupija sredinom XIX. stoljeća po izvješću apostolskog vizitatora o. Vinka Basila D. I.« *Vrela i prinosi* 8 (1938): 100.

⁹ Župljani su govorili: “Dumo, traži nam i krvi ispod grla, mi ćemo ti dragovoljno dati, ali nam nemoj dirati ovi adet (običaj, tur.) ženidbe!” Vidi: Vice Palunko, »Ženidba. (Običaji u Popovu u Hercegovini).« *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena* 13 (1908): 234-235.

¹⁰ U jednom slučaju su umjesto djevojke koja im je izmakla iz ruku oteli djevojčinu dvanaesto-godišnju sestru i doveli je momku kao zamjenu. Vidi: V. Palunko, »Ženidba. (Običaji u Popovu u Hercegovini).«: 243-244.

¹¹ Vuk Vrčević, *Narodne pripovijesti i presude iz života po Boki Kotorskoj, Hercegovini i Crnoj gori*. Dubrovnik: Nakladna knjižara Dragutina Pretnera, 1890: 96.

¹² U radu se koristi terminologija Vesne Čulinović-Konstantinović premda je, strogo uzevši, značenje riječi otmica, što po definiciji uključuje nasilje, u literaturi uobičajeni neprikladni termin nenasilna ili dogovorna otmica. Vidi: Sanja Lončar, »Propitivanje pristupa istraživanju neredovnih oblika predbračnog i bračnog života na primjeru Krivog Puta.« *Senjski zbornik* 32 (2005): 227-229.

¹³ Župnici su u takvim slučajevima tražili obveznu privremenu rastavu do dana vjenčanja. Međutim, kako se roditeljska kuća djevojke opirala njenu povratu, u strahu da ne bude ostavljena, djevojku bi se privremeno smještalo kod ženikove bliže rodbine. Vidi: Ivica Puljić, »Život i okružje.«, u: *Hutovo, Dobri Do, Glumina, Mramor, Prapratnica, Previš, Tuhinje, Vjetrenik, Zelenikovci*. Mostar: Crkva na kamenu, 1994: 396.

čak i ako nema kohabitacije ni predbračne konzumacije, postojala sumnja u slobodnu volju djevojke, župnici su se oštro protivili takvim običajima i činili sve kako bi ih iskorijenili. Pritom su se služili raznim kaznama.¹⁴

Dogovorni način odvođenja djevojke predstavljao je reducirani oblik svadbe sa simboličnim radnjama kao na pravoj svadbi, a zadržao se na bosansko-hercegovačkom području sve do 20. stoljeća.¹⁵ Jedan od uzroka svakako je bilo izbjegavanje visokih troškova višednevne svadbe. Sami troškovi prehrane svatova bili su previsoki za prosječnu obitelj na području Ravnog, koja je morala tražiti pomoć od rodbine.¹⁶ Neki mladoženje zapadali su u doživotno dužničko ropstvo, jer se novac za prošnju i kasniji pir pribavljao uz lihvarske kamate.¹⁷

Dogovorna otmica, “umaknuće” ili “umicanje” djevojke (*raptus seductionis*), prakticirala se i u splitskom zaleđu kao oblik sklapanja braka ako nisu bili zadovoljeni svi očekivani uvjeti: ako jedna strana nije dovoljno imućna ili ako zbog nekih nepovoljnih okolnosti nema dovoljno vremena za klasičnu svadbu,

¹⁴ U pastirskom pismu od 6. siječnja 1894. godine Katolička je crkva odredila kazne onima koji bi se ogriješili o crkveni zakon: “I ja vidim gdje mnogi, i mnoga između vas, kada dođe vrijeme ženidbe... bježi kako pomamna k bludnosti i oni se... još time ponose, što samodošle pribjgoše k svojim zaručnicima... ni ja neću slušati vas, kada vi hoćete uvesti u crkvu djevojku sa djevojačkom koprenom, koju kao samodošlu odvedoste; ona neće uljesti u crkvu s tom koprenom, ...niti ću dopustiti da svatovi idu u crkvu, da se vjenčate u hramu Božjem kao ostali, nego ćete se vjenčati u prisutnosti dva-ju svjedoka i to izvan svete mise, a pod njom nikako, a ako ima više pari za sv. ženidbu, ostali neka se vjenčaju pod sv. misom, a vi, koji vodite samodošle vjenčat ćete se obaška bez svojih svatova, koji treba da ostanu izvan crkve...ne ćete ni te časti imati, da sklopite ženidbu pred oltarom, gdje se u presvetom sakramentu nalazi presveto tijelo Isusovo, nego na pobočnom oltaru, na strani gdje, tamo ćete vi sklapati ženidbu, koji vodite samodošle... odsele neće se za kaznu takovi za šest mjeseci vjenčavati; računajući od dana, kad se samodošla vrati svojim roditeljima ili na sigurno mjesto, opredijeljeno od župnika. Prema tomu, ako malodobni to učini, čekaće svoju dobu i još će šest mjeseci trebati, dok mu se ženidba dozvoli.” Jozo Babić, *Svatovski običaji*. Dostupno na: http://taracin-do.com/index.php?option=com_content&view=article&id=48&Itemid=60 (pristup: 11. travnja 2016).

¹⁵ Najmanje vrijedan način tradicionalnog sklapanja braka smatrao se samostalni dolazak mlade u ženikovu kuću. Žene su tome pribjegavale ako se predbračna veza nije mogla okruniti brakom zbog protivljenja obitelji ili otezanja ženika. “Samodošla” ili “dobjeglica” imala je obično nizak položaj u obitelji (Zorica Vitez, *Hrvatski svadbeni običaji*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2003: 21-22, 25).

¹⁶ Ivica Puljić, *Hrvati katolici donje Hercegovine i Istočna kriza - Hercegovački ustanak 1875-1878*. Dubrovnik-Neum: Državni arhiv u Dubrovniku i Zaklada Ruđer Bošković - Donja Hercegovina, 2004: 68, bilješka 69.

¹⁷ P. Knezović, »Naredbe i uprave fra Augustina Miletića.«: 13.

npr. zbog odlaska na rad ili u rat.¹⁸ Iz procesa vođenih na području Porečke biskupije u 17. stoljeću vidljivo je da se otmice događaju da se izbjegnu troškovi vjenčanja, ali i preventivno, da se djevojka zaštiti od otmice nepoželjnog muškarca.¹⁹ Uzrok krađi djevojaka krajem 19. stoljeća na konavoskom području bili su kriteriji za odabir ženika, smatra Pavlina Bogdan Bijelić. Ako bi se pojavio ugledniji i bogatiji vjerenik, on bi djevojku dogovorno oteo, a stari se vjerenik odbacivao. Običaj je dopuštao otmicu već vjerenе djevojke.²⁰ Štoviše, smatralo se da je “počast za muškarca ako uspije da otme valjanu i već zaručenu djevojku.”²¹ Događala se i prava otmica djevojke bez njezine privole (*raptus violentiae*), no tu su otmicu vlasti strogo kažnjavale. Ako se vjerenik bojao da će mu oteti djevojku, dovodio bi je u svoju kuću. Kao i u Ravnom, svećenici bi se tome jako opirali i vjerenicu nastojali vratiti u roditeljsku kuću.²² Dogovorno otkimanje djevojke, ili čak nevjestе na piru, prakticiralo se u Hercegovini još polovicom 20. stoljeća.²³

Otmičar je mogao biti posve siguran da će moći sačuvati otetu djevojku od drugih potencijalnih ženika jedino ako bi općio s njom. To je ujedno bio i način da osigura djevojčin pristanak na brak. Konzumacija veze izvan bračnih okvira oduzimala je djevojci čast, bez obzira je li to bio čin silovanja. Čast se mogla povratiti jedino vjenčanjem. Zato su djevojke pristajale na udaju za svoje nasilne otmičare.²⁴

Javno sramoćenje djevojke kidanjem kose ili dijela odjeće, poljupcem ili bacanjem maramice na djevojku sililo je djevojku na udaju za napadača. Ovaj način obilježavanja djevojke, kao i dobrovoljni bijeg, događao se često za crkvenih zborova. Na području Bosne i Hercegovine bilo je slučajeva otmice i

¹⁸ Takve nevjestе bi zvali “suložnica”, a znale su “i po nekoliko godina živjeti u bračnom odnosu, da bi se nakon rođenja prvog, odnosno trećeg djeteta ta veza ozakonila.” Na tamošnje protivljenje Crkve takvim običajima narod je odgovarao pjesmom: “Vinčaj, pope, sudbina je taka, očeš, nečeš, ja sam je umaka.” Vidi: Dinka Alaupović-Gjeldum, »Običaji i vjerovanja pri sklapanju braka u dijelu splitske Zagore.« *Ethnologica dalmatica* 4/5 (1995/1996): 78-79.

¹⁹ M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*: 159-161; M. Mogorović Crljenko, *Nepoznati svijet istarskih žena*: 149.

²⁰ Pavlina Bogdan-Bijelić, »Grabež djevojaka (Konavli u Dalmaciji).« *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 26/2 (1928): 382.

²¹ Jovan Vukmanović, *Konavli*. [Posebna izdanja, knj. 527]. Beograd: SANU, 1980: 218.

²² Pavlina Bogdan-Bijelić, »Krađa djevojaka u Konavlima.« *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 11 (1906): 159.

²³ V. Čulinović-Konstantinović, »Tradicija sklapanja braka otmicom u Bosni i Hercegovini.«: 166.

²⁴ M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*: 162-163.

djevojaka muslimanske vjere. Takvi pothvati često su završavali preotimanjem djevojke i njezinom brzom udajom za pripadnika muslimanske vjere kako bi se spriječila ponovna otmica.²⁵

Primjeri iz Porečke biskupije iz 17. stoljeća pokazuju da su djevojke najčešće otimane izvan kuće, dok su obavljale uobičajene poslove, radile u polju, nosile vodu ili drva, išle u mlin. Mogle su biti same ili u pratnji manjeg broja osoba. U dogovornim otmicama obično je sudjelovao manji broj ljudi. Kod nasilnih otmica skupina otmičara je bila brojnija, naoružana i na konjima. Djevojku bi ugrabili za ruke, nosili na ramenu, vukli za pletenice, čak i istukli. Otmica je bila pomno planirana, a nesumnjivo joj je prethodilo izviđanje, jer se točno znalo kretanje djevojke i unaprijed je određeno gdje će “plijen” boraviti.²⁶ Biskup Miletić bio je dobro obaviješten o načinima otimanja djevojaka na području Bosne i Hercegovine početkom 19. stoljeća. Zato je upozoravao da se izbjegavaju rizična ponašanja, kao što su odlazak djevojke bez roditeljske pratnje u poznata svetišta, posjećivanje derneka i pazara, pa i odlazak sa stokom na udaljenije pašnjake, bilo samostalno ili društvu.²⁷

Tridentske odredbe o oglašavanju zaručnika na misama izazivale su neželjene posljedice po zaručnike, posebno na dinarskom području pod osmanskom vlašću, kao što je bila župa Ravno. Osim drugih potencijalnih prosaca, oglašena namjera vjenčanja privlačila je pozornost osmanskih feudalnih gospodara koji su ponekad otimali upravo oglašene udavače.²⁸ Također, izbjegavanjem prošnje, pa onda i oglašavanja, moglo se zaobići pozivanje na pravo feudalnih gospodara da daju dopuštenje za vjenčanje svojih kmetova. Begovi su kao feudalni gospodari mogli i uskratiti dopuštenje za brak, ako bi doznali o zaručniku. Nastojali su zadržati svu radnu snagu na svojim posjedima i zahtijevali da se njihovi kmetovi žene djevojkama iz istog sela.²⁹

Jedan od načina da se zaručnicu zaštititi od moguće otmice i obeščašćenja bilo je sklapanje šerijatskog braka pred kadijom. Više je primjera iz 18. i 19.

²⁵ V. Čulinović-Konstantinović, »Tradicija sklapanja braka otmicom u Bosni i Hercegovini.«: 154.

²⁶ M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*: 170-171.

²⁷ P. Knezović, »Naredbe i uprave fra Augustina Miletića.«: 17.

²⁸ U nekim krajevima tom su se zulumu odupirali na način da su župnici organizirali zajedničko vjenčanje, računajući da će na taj način mladenke sačuvati od obeščašćivanja. Tako je, primjerice, u Kraljevoj Sutjesci jednom prigodom vjenčano 50 parova. Mladenci su se odlučili na zajedničko vjenčanje, jer su računali da se Turci neće usuditi napasti toliki broj mladenaca i svatova (J. Babić, *Svatovski običaji*).

²⁹ V. Čulinović-Konstantinović, »Tradicija sklapanja braka otmicom u Bosni i Hercegovini.«: 155.

stoljeća da su katolici na području Bosne i Hercegovine sklapali šerijatske brakove, koji su se kao pravni ugovori, bez obzira na konfesionalnost stranaka, mogli sklopiti preko zastupnika i lako razvrći.³⁰ Međutim, po nauku Katoličke crkve, sklapanjem takvog braka mladenci su automatski bili ekskomunicirani. Kad bi se nakon sklapanja šerijatskog braka mladenci željeli sakramentalno vjenčati u Katoličkoj crkvi, obredu je trebao prethoditi postupak odrješenja od izopćenja i eventualnih drugih zapreka, ako ih je bilo.³¹ Često su katolička vjenčanja “u strahu od Turaka” obavljana bez potrebnih navještaja, potajno, i svećenici su nastojali na svaki način izaći u susret zaručnicima.³² Ponekad su katolici koristili autoritet svojih feudalnih gospodara islamske vjere da bi prisilili svećenike da vjenčaju zaručnike kod kojih su postojale zapreke.³³ Takvi su katolici također potpadali pod “veliko prokletstvo”.³⁴

Odabir svjedoka na vjenčanju, koji su ujedno sudjelovali u svadbenim povorkama na području Ravnog u prvoj polovici 19. stoljeća, dok je dubrovačko zaleđe još uvijek bilo dijelom Osmanskog Carstva, treba promatrati imajući u

³⁰ Ante Škegro, »Katolici u mešćemi. Šerijatska vjenčanja katolikâ: primjer župe Skopje u srednjoj Bosni.« *Bosna franciscana* 40 (2014): 146-147.

³¹ U jednom slučaju kohabitacije mladića i djevojke iz 1824. godine, kojemu je prethodila i otmica, a nije jasno jesu li zaručnici sklopili i šerijatski brak, biskup Augustin Miletić odredio je strogu pokoru. Mladi nevjenčani par morao se najprije razdvojiti. Djevojka se trebala vratiti roditeljima, rodbini ili smjestiti u pošteni kršćansku kuću. Zaručnici su morali ostati razdvojeni dok ne nauče potreban kršćanski nauk, dok mladić ne pribavi slobodni list od svoga župnika i dok se ne izvrši pokora. Mladić i djevojka su trebali kao pokornici stajati raširenih ruku i s kamenom vezanim oko vrata, i tražiti oprost pred narodom tijekom četiri svetkovine. Osim toga, naređen je jednogodišnji post utorkom i svakodnevne molitve klečeći na koljenima. Tri godine trebali su se ispovijedati najmanje tri puta godišnje. Biskup u uputama župniku preporučuje da se uzme i novčani prilog za oltar, ali samo ako zaručnici nisu siromašni. Naglašava da par treba dobro ispitati poznaje li kršćanski nauk i svakako tražiti da se moli oprostjenje od roditelja “užeglice bezobrazne”. U uputama župniku koji je trebao vjenčati zaručnike spominje također da je bilo puno otmica na silu ili na prijevaru i da je stoga jako važno utvrditi prihvaća li djevojka slobodno zaručnika. Vidi: Ante Škegro, »Pisma u ostavštini biskupa fra Augustina Miletića apostolskog vikara u otomanskoj Bosni u fojničkom samostanu Duha Svetoga.« *Bosna franciscana* 39 (2013): 273.

³² A. Škegro, »Katolici u mešćemi. Šerijatska vjenčanja katolikâ: primjer župe Skopje u srednjoj Bosni.«: 158-160; I. Puljić, »Život i okružje.«: 396.

³³ Ako je zaručnik bio krizmani kum sinu zaručnice, to se smatralo ženidbenom zaprekom zbog “duhovnog srodstva”. Par se, ne tražeći dispenu, prethodno vjenčao kod kadije. Biskup Miletić je zahtijevao da se par razdvoji. Odrješenje od duhovnog srodstva ipak je stiglo i udovac, “zločinac od bludnosti pogane zaslijepljen” i udovica, “bludničetina upaljena”, crkveno su se vjenčali 1828. godine (A. Škegro, »Pisma u ostavštini biskupa fra Augustina Miletića apostolskog vikara u otomanskoj Bosni u fojničkom samostanu Duha Svetoga.«: 294).

³⁴ P. Knezović, »Naredbe i uprave fra Augustina Miletića.«: 9.

vidu dvojni ulogu kumova. S jedne strane, kumovi su trebali zadovoljiti zahtjeve Katoličke crkve, a s druge ispuniti tradicionalnu ulogu prema čvrsto ukorijenjenim običajima, kao što su otmica djevojke, i obredima vezanima uz konzumaciju braka mladenaca.³⁵

Vjenčana kumstva

Tijekom 19. stoljeća sklapanje braka bio je izuzetno značajan događaj u Hercegovini, posebno u obitelji mladoženje.³⁶ Ženidbom je obitelj bila obogaćena novim članom, nevjestom, koja je bila zadužena za rađanje djece i produljenje roda. Brakovi su sve do kraja 19. stoljeća uglavnom bili dogovoreni. Takav običaj nije se baš jednostavno mogao uskladiti s koncilskim zahtjevom da se brak sklapa uz slobodni pristanak zaručnika.³⁷ Često je bio slučaj da su se mladenci prvi put vidjeli na vjenčanju u crkvi.³⁸ Zbog načina odabira zaručnika i tradicije više ili manje dogovorenih otmica, "umaknuća" djevojaka, svatovi su bili svjesni mogućnosti da nevjestu netko može oteti čak u svadbenoj povorci. Običaj otmica po svoj je prilici utjecao na sastav i obilježja svadbene povorke. U dinarskim svatovima sudjeluju najznačajniji muški članovi obitelji i roda.³⁹ Muškarci su bili naoružani i na konjima, a sve do početka 20. stoljeća bili su redovito ogrnuti crvenom kabanicom.⁴⁰

³⁵ Milana Černelić ukazuje na prožimanje slavenskih i vlaških kulturnih elemenata u svadbenim običajima na širokom području od sjeverne Grčke, sjeveroistočne Srbije, na cijelom dinarskom prostoru sve do Podunavlja i Hrvatskog primorja. Vidi: Milana Černelić, »Bunjevački elementi u svadbenim običajima Dalmatinske zagore.«, u: *Dalmatinska zagora - nepoznata zemlja*, ur. Vesna Kusić. Zagreb: Galerija Klovićevi Dvori, 2007: 588.

³⁶ M. Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini*: 133.

³⁷ Biskup Miletić snažno se protivio miješanju roditelja u odabir bračnog druga svoje djece. Posebno gnjusnim smatrao je običaj cjenkanja za udaju kćeri, koja se prodaje kao da je "robinja" (P. Knezović, »Naredbe i uprave fra Augustina Miletića.«: 14).

³⁸ Vice Palunko opisuje jedan takav slučaj kad je mladoženja Ilija Vuković iz Ravnog, vidjevši svoju mladenku prvi put pred oltarom, pobjegao s vjenčanja. Vidi: V. Palunko, »Ženidba. (Običaji u Popovu u Hercegovini).«: 258.

³⁹ V. Čulinović-Konstantinović, »Oblici sklapanja braka u tradiciji srednje Dalmacije.«: 104-105. U Livanjskom polju svi su svatovi (stari svat, kum, barjaktar, enga, čavo) bili ženikova rodbina ili njegovi zetovi. Vidi: Radmila Kajmaković, »Ženidbeni običaji stanovništva Livanjskog polja.« *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu. Etnologija nova serija* 15/16 (1961): 205.

⁴⁰ R. Kajmaković, »Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini.«: 80. U dalmatinskom zaleđu se vjerovalo da crvena kabanica štiti od uroka i nečistih sila. Nevjesta se smatrala posebno ugroženom. Zato ju je za vrijeme svadbe kabanicom štitio djever, obično mladoženjin brat ili rođak. Vidi: Jelka Vince-Pallua, »Tragom vlaških elemenata kod Morlaka srednjedalmatinskoga zaleđa.« *Ethnologica dalmatica* 1 (1992): 141.

Odredbe Tridentskog koncila da su vjenčanja bila crkveno valjana i priznata samo ako su bila sklopljena pred svećenikom i dva svjedoka, primjenjivale su se i u župi Ravno. Nakon svećenika, po važnosti su se isticali svjedoci na vjenčanju, tj. kumovi. Osim važne uloge u sakramentalnom sklapanju braka, kumovi su imali i istaknuto mjesto u svadbenoj povorci i posebnu ulogu u tradicionalnim svadbenim obredima. Zbog dvostruke uloge kuma, tradicionalne i sakramentalne matične knjige vjenčanih ne otkrivaju samo način odabira svjedoka crkvenog obreda, nego istovremeno i odabir posebno važnog sudionika u tradicionalnim ženidbenim običajima.

Analiza kumstava u župi Ravno rađena je na temelju matica vjenčanih (*Libri Matrimoniorum*) za razdoblje prve polovice 19. stoljeća, 1804-1850. godine, isključivši razdoblje od 1834. do 1843. godine, za koje matice nisu sačuvane. U analiziranom razdoblju obavljena su 233 vjenčanja. U skladu s preporukama Tridentskog koncila, običaj je bio da nevjesta i mladoženja imaju po jednog svjedoka (kuma), što je bilo pravilo bez izuzetka u svim slučajevima, pa je analiza temeljena na 466 kumova. Iako se, sukladno crkvenim zakonima, koristio pojam "svjedok", na području župe Ravno uvriježen naziv koji se koristio bio je "kum".⁴¹ Svi kumovi obuhvaćeni analizom bili su muškarci.

Analiza vjenčanih kumstava iznjedrila je običajna pravila biranja kumova i njihovo okvirno srodstvo s mladencima. Izonomijskom analizom pokušalo se utvrditi približan udio rodbinske povezanosti kuma sa ženikom i nevjestom. Premda ova metoda bez detaljne genealoške analize ne može dati precizne

Tablica 1. Broj i spolna struktura vjenčanih kumova u župi Ravno (1804-1850)

Razdoblje	Broj vjenčanih parova	Kumovi			Prosječni broj kumova po bračnom paru
		Ukupno	Muški	Žene	
1804-1850	233	466	466	-	2

Izvor za tablice 1-5 i grafikone 1-3: Matica vjenčanih župe Ravno (1804-1850).

⁴¹ Černelić smatra da svatovski časnik i njegova posebna uloga na vjenčanju, raširena na jugoistoku Europe, dolazi od romanskog kulturnog sloja koji su preuzeli i slavenski doseljenici. Seobe stanovništva izazvane osmanskim osvajanjima proširile su taj običaj izvan prvotnog područja. Naziv kum (*compater*, "kumpar") svatovski je časnik dobio snažnim prodorom kršćanskih elemenata, posebno nakon Tridentskog koncila. Autorica naglašava da bi, za konačno određenje procesa pretvorbe kuma u svjedoka na vjenčanju, valjalo proučiti običaje pravoslavnog stanovništva. Također, zbog isprepletenosti vjenčanog i krštenog kumstva, oba bi kumstva trebalo proučavati istovremeno, odnosno paralelno (M. Černelić, »Tragovi bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like i Primorja: svatovska čast kuma.«: 43).

rezultate, ona pruža približnu srodničku sliku između kuma i ženika, tj. mladenke.⁴² Rezultati su pokazali da je svaki treći kum bio u rodbinskom srodstvu s jednim od mladenaca. Na takav omjer uglavnom su utjecali kumovi sa strane ženika, jer je više od polovice njihovih kumova (53,65%) bilo s njima u bližem ili daljem rodbinskom srodstvu. Ovaj podatak u skladu je s očekivanjem s obzirom na tradicionalnu ulogu kuma u svadbenoj povorci, koju na dinarskom području čine ženikova rodbina ili svojta.⁴³ Kumovi sa strane nevjesta su na takav način bili povezani s njom u samo 10,30% slučajeva (tablica 2).

Veliki udio srodničkih odnosa između kumova i ženika u zatvorenom ruralnom području župe Ravno značajno se razlikuje od udjela gradske sredine jednog Dubrovnika. Tamo je u dvogodišnjem razdoblju 1870/1. godine tek svaki petnaesti kum bio bliski srodnik jednog od supružnika (6,60% slučajeva).⁴⁴

Tablica 2. Izonomijska povezanost kuma sa ženikom/nevjestom

Razdoblje	Broj vjenčanih kumova po ženiku/nevjesti	Prezime kuma istovjetno prezimenu			Nema istovjetno prezime
		ženika	nevjeste	i ženika i nevjeste	
1804-1850	233	125	24	14	70
Udio (%)	100	53,65	10,30	6,01	30,04

Više od jedne trećine (36,27%) kumova činili su pripadnici deset rodova župe Ravno (tablica 3, grafikon 1). Najčešće su vjenčani kumovi bili oni iz roda Čokljat (9,23%), koji su bili i najbrojniji rod u župi Ravno (6,38%).⁴⁵ Međutim, pola od deset rodova iz kojih je bio najveći broj vjenčanih kumova ne spada među najbrojnije rodove župe Ravno. Štoviše, rod Skaramuca, koji je drugi po učestalosti kumovanja (4,72%), bio je jedan od tamošnjih malobrojnijih rodova sa samo 1,74% udjela u ukupnom stanovništvu.⁴⁶ Njihovoj učestalosti najviše je pridonio Boško Skaramuca, koji je 14 puta bio vjenčani kum.

⁴² Genealoška analiza napravljena je samo za najbliže srodnike sa ženikove strane. Ona je pokazala da je ženiku vjenčani kum bio brat u 8,15%, a otac u 4,29% slučajeva.

⁴³ U većini slučajeva vjenčani kumovi na prostoru srednje Dalmacije birali su se iz kruga obitelji. Nije vrijedila izreka: "Ženi se blizu, a kumuj daleko" (V. Čulinović-Konstantinović, »Oblici sklapanja braka u tradiciji srednje Dalmacije.«: 111).

⁴⁴ Ariana Viočić-Koprivec i Nenad Vekarić, »Krsni i vjenčani kumovi katolika u Dubrovniku (1870-1871).« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 54/2 (2016): 359.

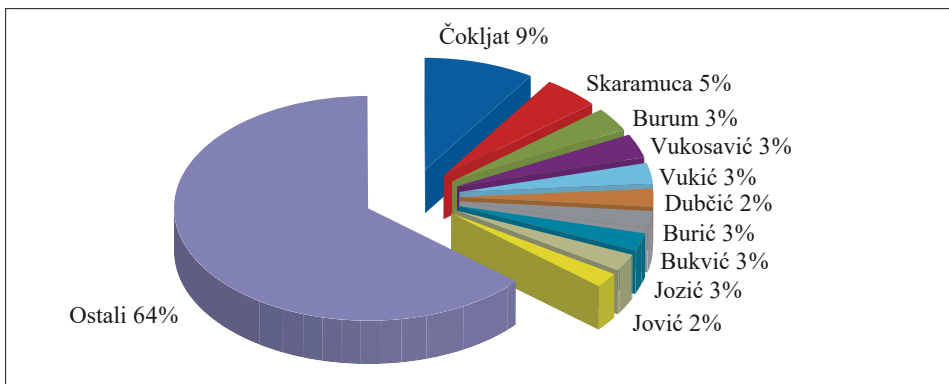
⁴⁵ M. Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini*: 225.

⁴⁶ M. Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini*: 225.

Tablica 3. Rodovi čiji su pripadnici najčešće bili vjenčani kumovi u župi Ravno (1804-1850)

Prezime	Broj kumovanja	Udio (%)
Čokljat	43	9,23
Skaramuca	22	4,72
Burum	16	3,43
Vukosavić	16	3,43
Vukić	14	3,00
Dubčić	12	2,58
Burić	12	2,58
Bukvić	12	2,58
Jozić	12	2,58
Jović	10	2,15
Ostali	297	63,73

Grafikon 1. Rodovi čiji su pripadnici najčešće bili vjenčani kumovi u župi Ravno (1804-1850)

Analizom je uočena i značajna pojava “uzvratnih kumstava” između pojedinih obitelji. Ta je pojava utvrđena u 17,85% vjenčanja, u kojima je zabilježeno makar jedno uzvratno kumstvo, a u nekima je to bilo i više puta. Primjerice, Ivan i Stanislav, članovi obitelji Marka Čokljata iz Dola, bili su u dva navrata vjenčani kumovi Mati i Ivanu, sinovima Petra Prece iz Prhinja, dok je s druge strane, navedeni Petar dva puta kumovao na vjenčanju Markovim kćerima, Stani i Mandi Čokljat.⁴⁷

⁴⁷ *Matica vjenčanih župe Ravno* (dalje: *MVŽR*) (1804-1850): f. 316, 323, 330 i 342.

Matice za župu Ravno ne donose zanimanja mladenaca ni kumova, pa se ne može utvrditi njihov ekonomski status. Međutim, znajući gospodarske prilike toga doba, za pretpostaviti je da su svi bili sličnog statusa. Naime, sve tamošnje stanovništvo bilo je okrenuto poljodjelstvu ili stočarstvu, ili njihovoj kombinaciji, pa su imovinske prilike mogle biti uglavnom podjednake. Sukladno tome, imovinski status nije bio presudan u izboru kumstva, nego je to više bila tradicija i nasljeđe socijalnih mreža i obiteljske povezanosti “od davnina”. Ipak, na temelju rezultata analize i pojave značajnog broja višekratnih kumstava, čini se da je bilo “omiljenih” kumova, čija je “poželjnost bila rezultat ugleda koji imaju u društvu”.⁴⁸ Boško Skaramuca je očito bio omiljen i poželjan kum, jer je u promatranom razdoblju kumovao čak 29 puta, 14 puta je bio vjenčani i 15 puta kršteni kum.⁴⁹ Osim njega, još je jedan kum bio, čini se, jako “omiljen”, Miho, sin Andrije Vukića iz Ravnog. On je u promatranom razdoblju bio 25 puta kum, i to 12 puta vjenčani i 13 puta kršteni.⁵⁰ Iz priložene tablice i grafikona vidljivo je da je svaki peti kum kumovao makar dva puta, dok je njih 189 kumovalo po jedanput. Ukupni fond vjenčanih kumova činilo je 275 osoba (tablica 4, grafikon 2).⁵¹

Tablica 4. Višekratna vjenčana kumstva u župi Ravno (1804-1850)

Broj vjenčanja	Broj vjenčanih kumova	Broj kumstava								
		četnaest	dvanaest	sedam	šest	pet	četiri	tri	dva	jedan
233	275	1	1	4	4	5	10	12	49	189
Udio (%)	100	0,36	0,36	1,45	1,45	1,82	3,64	4,36	17,82	68,73

Utvrđeno je postojanje “prekograničnih” društvenih mreža, tj. kumstava s pojedincima iz sela susjednog Dubrovačkog primorja. Radilo se o osobama iz Majkova, Smokovljana, Mravince, Osojnika, Dubravice i Slanoga koje su se višekratno ponavljale u ulozi vjenčanog kuma. Neka od takvih kumstava pojašnjavaju i razloge. Primjerice, višekratna kumstva između pripadnika roda

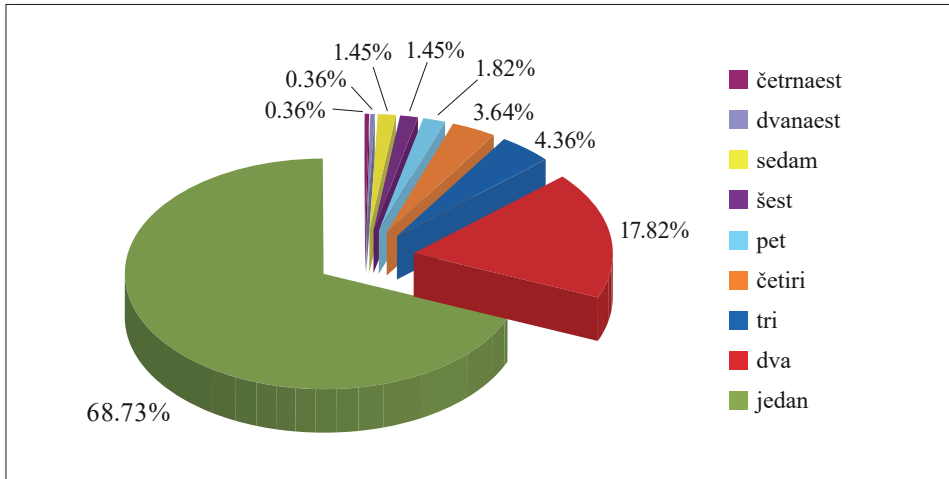
⁴⁸ A. Violić-Koprivec i N. Vekarić, »Krsni i vjenčani kumovi katolika u Dubrovniku (1870-1871)«, 364.

⁴⁹ On je s 14 vjenčanih kumstava bio najčešći kum u čitavoj promatranoj analizi.

⁵⁰ Istraživanje mogućih naznaka odabira čestih kumova po kriteriju uloge zvonara ili sakristana, odnosno blizine kuće crkvi, nije dalo rezultata. “Profesionalizacija” vjenčanog kumstva uočena je u istarskoj župi Svetvinčenat u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća. Vidi: Danijela Dobljanović and Marija Mogorović Crljenko, »Godparents and Marriage Witnesses in Istria from the Fifteenth to the Seventeenth Century.« *Dubrovnik Annals* 21 (2017): 9-29.

⁵¹ *MVŽR (1804-1850)*.

Grafikon 2. Višekratna vjenčana kumstva u župi Ravno (1804-1850)

Milić iz Slanoga i onih iz Belenića potvrđuju ranije rodbinske veze i migraciju slanskih Milića, koji su se iz Belenića odselili u Slano.

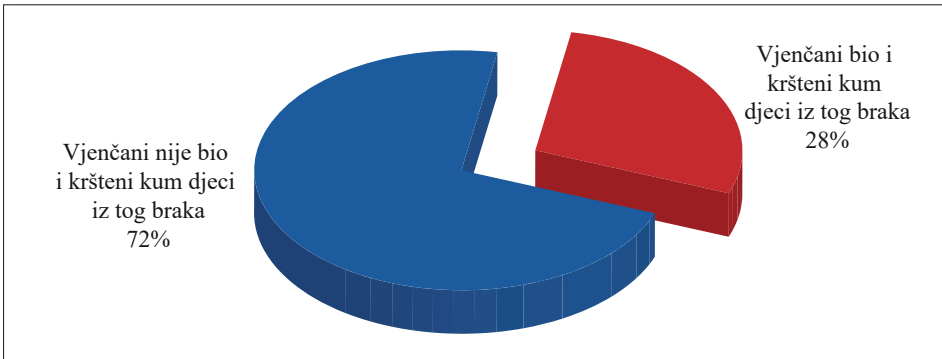
Često se prakticiralo da je vjenčani kasnije bio i kršteni kum djeci iz tog braka.⁵² Tako je, primjerice, Boško, sin Vide Skaramuce, bio kum na vjenčanju Bošku Borojeviću, a naknadno i Boškovu prvorođencu Mati.⁵³ Isti Boško Skaramuca bio je vjenčani kum i Šimunu Koiću, a kasnije i kršteni kum njegovu sinu Mati, dok su kumovi za preostalo četvero djece iz tog braka bili također članovi Boškove obitelji.⁵⁴

⁵² Tragovi da se vjenčani kum bira za krsnog kuma prvorođenom djetetu, ili da se na vjenčanju za kuma bira osoba koja je bila krsni ili krizmani kum jednome od mladenaca, uočeni su na području Gorskog kotara i Like. Vidi: Milana Černelić, »Tragovi bunjevačkih elemenata u svadbenim običajima Like i Primorja: svatovska čast kuma.« *Etnološka tribina* 22 (1999): 41. Sličan običaj uočen je i na području Novske. Vidi: Milana Černelić, »Svatovska čast kuma u okolici Novske u prostornom kontekstu.« *Studia ethnologica Croatica* 12/13 (2001/2002): 138. Taj običaj prakticirao se i u Crnoj Gori, s tim da je obično ista osoba kumovala svoj djeci. Ako su djeca umirala ili su se rađale samo kćeri, pozivao se kum "od nevolje". Vidi: Žarko L. Đurović, Borislav Cimeša, Novak Adžić i Danilo Ivezić, *Crnogorski sveci, slave i običaji / Montenegrin saints, patron-saint days and customs*. Zagreb: Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, 2005: 102-103.

⁵³ *MVŽR (1804-1850)*: f. 349; *Matica krštenih župe Ravno* (dalje: *MKŽR (1804-1847)*): f. 196. Potvrđivanje obiteljskih odnosa višekratnim obiteljskim kumstvima vidljivo je na vezama tih dviju obitelji. Naime, Boškova majka Stana bila je krštena kuma još dvjema kćerima iz tog braka. *MKŽR (1804-1847)*: f. 218, 242.

⁵⁴ *MVŽR (1804-1850)*: f. 340; *MKŽR (1804-1847)*: f. 171.

Grafikon 3. Udio vjenčanih kumova koji su bili i kršteni kumovi djeci iz tog braka u župi Ravno (1804-1812)

Tablica 5. Dobna struktura vjenčanih kumova u župi Ravno (1804-1812)

Starosna dob kuma (godina)	18	20	22	25	26	29	30	32	35	36	39
Broj kumova	2	1	1	7	7	10	8	6	5	2	1
Udio (%)	11,11	5,00	4,55	28,00	26,92	34,48	26,67	18,75	14,29	5,56	2,56

Na uzorku od 50 vjenčanih kumova u razdoblju od 1804. do 1812. napravljena je analiza potencijalnih daljnjih kumstava s istom obitelji. Rezultati analize su pokazali da je gotovo jedna trećina (14 kumova; 28%) vjenčanih kumova kasnije kumovala na krštenju djeci iz tog braka (grafikon 3). Od toga je u više od pola slučajeva (osam kumova; 57,14%) to bilo kumovanje prvorodencu. Budući da je praksa bila da muškarac bude kršteni kum muškoj djeci, a žena ženskoj, uočeno je da su ženskoj djeci iz tog braka često kumovale supruga ili majka vjenčanog kuma. Od 34% slučajeva analiziranog uzorka, gdje je to potvrđeno, supruga je bila krštena kuma u 70,59% slučajeva, a majka u njih 29,41%. I među ženskom djecom najviše kumstava je zabilježeno kod prvorodenog djeteta, njih 47,06%, dok su se ostala kumstva odnosila na drugo, treće ili četvrto dijete.

Na istom uzorku od 50 ženikovih kumova analizirana je starosna dob vjenčanoga kuma u župi Ravno. Prosječna dob bila je 28,86 godina. Najstariji kum je imao 39, a najmlađi 18 godina. Najveći broj kumova bio je u dobi od 29 godina (34,48%) (tablica 5). Ovaj podatak potvrđuje da su vjenčani kumovi bili generacijski bliski ženiku.⁵⁵

⁵⁵ M. Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini*: 141.

Uloga vjenčanog kuma u župi Ravno

Sve navedeno potvrđuje dosadašnje spoznaje o važnosti vjenčanog kuma u stvaranju i održavanju društvenih i socijalnih veza u župi Ravno. Ivan Buconjić, u svojim istraživanjima narodnih običaja u Bosni i Hercegovini, o vjenčanom kumu piše: “Kum je u svatovima starješina toga dana, pa valja da svi svatovi uvažuju njegovu riječ. Što god se dakle hoće, ne ide bez privole kumove.”⁵⁶ Iako su se vjenčanja u župi Ravno vršila po pravilima Rimskog obrednika, zadržali su se i običaji koji nisu bili u skladu s tim pravilima,⁵⁷ čemu su se župnici Ravnog oštro protivili.⁵⁸

Iz perspektive katoličkih župnika, sablažnjiva je bila kumova “uloga” u bračnoj ložnici. Potvrdu toga donosi okružnica provikara⁵⁹ Vidoja Maslaća, koju je on 1847. godine odaslao župnicima Trebinjsko-mrkanske biskupije.⁶⁰ Provikar Maslać okružnicom naređuje župnicima da “odsada unaprijed ne smiju dopustiti da kum vodi nevjestu u postelju, kao ni pucanje iz pušaka u vrijeme sjedinjenja dviju strana, nego mladenku čim stigne u kuću treba predati njezinoj rođakinji ili drugoj ženi koja zamjenjuje kuma, koji se ubuduće ne smije ni u što miješati.”⁶¹ Provikar piše da tu obavijest treba priopćiti na način da ne sablazni vjernike, vjerojatno djecu: “pri objavi ove zapovijedi govori s nužnim oprezom da se ne povrijede uši nevinih.”⁶²

Vjenčani kum bio je ženikov čovjek od povjerenja. Kao član tradicionalne svadbene povorke, zajedno s drugim muškarcima ženikova roda štitio je mladu od mogućih otmičara. Njegova zaštita protezala se do bračne ložnice. Tu je, osim od otmice ili bijega mlade, po pučkom vjerovanju prijetila opasnost od

⁵⁶ Nikola Buconjić, *Život i običaji Hrvata katoličke vjere u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: D. A. Kajona, 1908: 93.

⁵⁷ M. Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini*: 133.

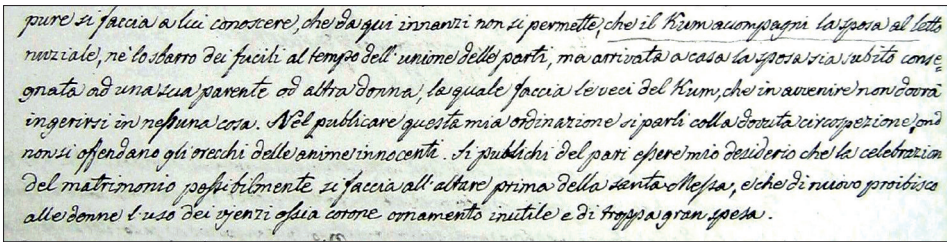
⁵⁸ I. Puljić, *Hrvati katolici donje Hercegovine i Istočna kriza - Hercegovački ustanak 1875-1878*: 70.

⁵⁹ Provikar je biskupov zamjenik na terenu.

⁶⁰ M. Marić, *Stanovništvo Popova u Hercegovini*: 133.

⁶¹ Korespondencija, 1847, f. 12, 8 (Provikarski arhiv u Stocu), prevela Mihaela Vekarić.

⁶² *...che da qui innanzi non si permette, che il Kum accompagni la sposa al letto nuzziale, nè lo sbarro dei fucili al tempo dell'unione delle parti, ma arrivata a casa la sposa sia subito consegnata ad una sua parente od altra donna, la quale faccia le veci del Kum, che in avvenire non dovrà ingerirsi in nessuna cosa. Nel pubblicare questa mia ordinazione si parli colla dovuta circospezione onde non si offendano gli orecchi delle anime innocenti.* Korespondencija, 1847, f. 12. (Provikarski arhiv u Stocu), prevele Mihaela Vekarić i Jasenka Maslek.

pure si faccia a lui conoscere, che da qui innanzi non si permette, che il kum o compagno (a spora) al letto nuziale, né lo storto dei fanciulli al tempo dell' unione delle parti, ma arrivata a casa la sposa sia subito consegnata ad una sua parente od altra donna, la quale faccia levare il kum, che in avvenire non dovrà ingerirsi in nessuna cosa. Nel pubblicare questa mia ordinazione si parli colla dovuta circospezione, e non si offendano gli orecchi delle anime innocenti. Si proibisce del pari ogni mio desiderio che la celebrazione del matrimonio possibilmente si faccia all' altare prima della santa messa, e che di nuovo proibisco alle donne l' uso dei venci o fia come ornamento inutile e di froppa gran spesa.

Slika 2. Okružnica provikara Vidoja Maslaća iz 1847. godine

zlih sila koje su mogle ugroziti mogućnost prokreacije.⁶³ Tradicionalni običaj odgođene konzumacije braka sačuvao se do 20. stoljeća u Hercegovini, na području Crne Gore, Albanije,⁶⁴ Srbije i u dalmatinskoj Zagori.⁶⁵ Običaj odgađanja bračnog sjedinjenja mladenaca zabilježen je i u Istri u 17. stoljeću.⁶⁶

Svadbeni običaji u Crnoj Gori davali su veliku ulogu vjenčanom kumu. Djeveri bi poslije večere otpratili mladenku do bračne ložnice, gdje je nakon toga dolazio mladoženja u pratnji kuma. Kum bi ostajao s mladencima sve dok se oni “ne raspašu”. Nakon toga bi kum pucnjem iz pištolja obavijestio družinu o tome i vraćao se do ognjišta.⁶⁷ Prema Mićevićevim istraživanjima, koja s obzirom na vremensku distancu treba uzeti s dozom opreza, vjenčani kumovi kod pravoslavaca često su bili pravoslavni svećenici, a ponekad se to događalo

⁶³ Istarski primjeri iz 17. stoljeća pokazuju da se spolna nemoć smatrala posljedicom čaranja, a blagoslov postelje i ložnice kako bi se odagnale zle sile prakticirao se posebno na području sjeverne Europe (M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*: 68).

⁶⁴ Kod odgođene konzumacije braka, koja se prakticirala u Crnoj Gori i Albaniji, s nevjestom su spavala dva djevera, najčešće braća ili članovi bliže rodbine ženika, odnosno, u Albaniji kum. Djeveri su spavali odjeveni. Očekivalo se da će odnosi između djevera i nevjeste biti kao između brata i sestre. Stojanović smatra da djeveri, odnosno kumovi u Albaniji, osiguravaju nevjesti prijelaz iz roditeljske zajednice u novu ženikovu zajednicu, koju djeveri i kumovi simboliziraju. Vidi: Petar Stojanović, »Jus primae noctis i njegov odjek u običajnom pravu Crne Gore i Sjeverne Albanije.« *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 27/4 (1977): 342, 345.

⁶⁵ R. Kajmaković, »Ženidbeni običaji kod Srba i Hrvata u Bosni i Hercegovini.«: 89; Edmund Schneeweis, *Vjerovanja i običaji Srba i Hrvata*. S njemačkoga prevela Dubravka Hrastovec, stručna redakcija i predgovor Ivan Lozica. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2005: 117; Dinka Alaupović-Gjeldum, »Običaji i vjerovanja pri sklapanju braka u dijelu splitske Zagore.« *Ethnologica dalmatica* 4/5 (1995/1996): 75; Radmila Kajmaković, »Ženidbeni običaji.«, u: *Etnološko-folkloristička ispitivanja u Neumu*. Sarajevo: Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1959: 123.

⁶⁶ Među mladencima je prvu noć spavala starija žena iz nevjestina roda. Prospero Petronio, *Memorie sacre e profane dell' Istria*, ur. Giusto Borri i Luigi Parentino. Trieste: Tipografia Gaetano Coana, 1968: 48-51, citirano prema: M. Mogorović Crljenko, *Druga strana braka*: 67.

⁶⁷ Timeleone Vedovi, *Bilješke o Crnoj Gori*. Podgorica: CID, 2000: 74.

i kod katolika. Time im se iskazivalo povjerenje, a ujedno su, kao kumovi, poučavali mladence o vršenju bračnih dužnosti. Dodatna uloga kuma bila je spavanje s nevjestom.⁶⁸ Običaj je prekinuo povratnik iz Amerike 1919. godine.⁶⁹ U Crnoj Gori je djevera, koji je trebao spavati s mladom umjesto muža, u bračnoj ložnici zamijenila zaova ili jetrva.⁷⁰

Slični običaji bili su i u obližnjem Neumu i njegovu zaleđu. Radmila Kajmaković, u svojim istraživanjima ženidbenih običaja u okolici Neuma, u Zažablju, navodi da nakon svadbene večere “na spavanje odlazi najpre mladoženja, a za njim deverovi dovedu mladu. Kum svodi mladence, tj. zapovedi im da se oboje skinu do gola i legnu, a on ih poškropi ‘svetom’ vodom. Kad mladenci legnu, kum zaključa vrata njihove sobe i preda ključ deveru koji ujutro otključava vrata.”⁷¹

Isti ili slični običaji bili su uvriježeni i na području dalmatinske Zagore. Jedna od tamošnjih dužnosti vjenčanog kuma bila je, također, da prati mladoženju u sobu za spavanje i ostane s mladencima dok oni jedno drugome ne odriješe pojas. Potom bi ih ostavio i pucnjem u zrak signalizirao da je mladence odveo u krevet.⁷² U dijelu splitske Zagore kum je također odvodio nevjestu do bračne postelje, gdje bi je već čekao mladoženja. “Prije nego nevjesta legne uz mladoženju, onaj tko ju je doveo pretražio bi sve dijelove njena odijela da ne bi slučajno bio kakav uzao, čvor, nešto svezano, jer se vjerovalo da su to neke čari, i to se moralo odmah razvezati. Ako se to ne učini vjerovalo se da mladenci neće moći konzumirati brak. Dok nevjesta liježe, svatovi prave buku, viču i pjevaju do zore.”⁷³

⁶⁸ “Tako je 1890. god. Nikifor Vujinović, kaluđer, bio vjenčani kum Jovanu Jakšiću iz Dubljana; u 1895. god. isti je bio vjenčani kum Đuri Pjaniću iz Grmljani; u 1893. god. Teofan Rudan, kaluđer, bio je vjenčani kum Nikoli Vukanoviću iz Zavale; u 1896. god. isti je bio vjenčani kum Tripi Srbi iz Zavale itd., a don Ivan Raguž, katolički sveštenik iz Ravnog, bio je vjenčani kum Marku Čoiću, katoliku iz Dubljani” (Ljubo Mićević, *Život i običaji Popovaca*. Beograd: SANU, 1952: 185, 196, 201). Predaja potvrđuje slične običaje u jugoistočnoj Hercegovini koji su se prakticirali sve do sredine 20. stoljeća. Razlika je bila samo u tome što je, umjesto kuma, djever bio taj koji je s nevjestom spavao i po petnaest noći nakon vjenčanja. Kazivači su bili Cvijeta Marić (1932) i Pero Raguž (1934) iz Donjeg Brštanika u općini Stolac.

⁶⁹ Mladoženja Đoko Pendo iz Čvaljine, povratnik iz Amerike, uskratio je kaluđeru iz Zavale Hristiforu Mihajloviću “uobičajeno pravo da spava s nevjestom...” govoreći: “Ja ne dozvoljavam ni mom ćaci Aki da s njom spava, a ne kaluđeru” (Lj. Mićević, *Život i običaji Popovaca*: 373).

⁷⁰ Mićun M. Pavićević, »Običaji (Katunska nahija u Crnoj Gori).« *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 26/2 (1928): 173.

⁷¹ R. Kajmaković, »Ženidbeni običaji.«: 125.

⁷² Ivan Lovrić, *Bilješke o Putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice*. Zagreb: Izdavački zavod JAZU, 1948: 128.

⁷³ D. Alaupović-Gjeldum, »Običaji i vjerovanja pri sklapanju braka u dijelu splitske Zagore.«: 74-75.

Čini se da su ovakvi i slični svadbeni običaji i u Bosni stvarali velike probleme tamošnjim župnicima i kapelanima, jer je biskup Miletić zabranio kumovanje fratrima i svećenicima.⁷⁴ Običaje su osuđivali i drugi svećenici. Talijanski misionar na službi u Gracu kod Neuma, Bernardin Carrara, 1854. godine opisujući tamošnje vjenčane običaje moli dubrovačkog biskupa da ih napokon iskorijeni.⁷⁵

Tradicionalni običaji vezani uz zaruke i svadbu koji su se prakticirali u splitskom zaleđu, u župi Braćević - Zlopolje, u općini Muć, u 18. stoljeću sablažnjavali su katoličke svećenike. Takav se zaključak može izvući ako se vizitacije prihvate kao pouzdana svjedočanstva. Župnik Babaja je vizitatoru opisao običaj da zaručnica liježe na dan zaruka s osobom koja joj je donijela prsten, obično bratom ili ocem zaručnika. Nakon vjenčanja mlada je nekoliko noći spavala s djeverom. Ako je bilo više djevera, onda je spavala s najmlađim. Prvog blagdana nakon vjenčanja, djever ili bližnji rođak dovodio je u crkvu nevjestu pokrivenu kabanicom. Tamo se nevjesta upoznavala i ljubila s novom rodbinom, a zatim ju je djever, pokrivenu kabanicom, vodio natrag doma. Za vrijeme upoznavanja "pod kabanicom se događaju bezbrojni nedopušteni doticaji, pa je to predigra i kojega drugoga nedopuštenoga djela, koje se poslije kod mnogih u svoje vrijeme otkrije."⁷⁶

Ravanjski župnik Jozo Zovko u svojim zapisima piše o nekim neprimjerenim svadbenim običajima koji su se u župi Ravno zadržali još do vremena njegova župnikovanja (1932/42). Zadovoljan je ponašanjem djevojaka, koje većinom sačuvaju djevičanstvo do udaje. Ponašanje mlade nevjeste ga sablažnjava, jer se drži čvrsto priljubljena uz djevera, koji je obično brat mladoženje. Ljubi bez ustezanja na javnome mjestu muškarce i žene, no ne i svoga muža, jer bi to bilo neprilično.⁷⁷ O odnosu nevjeste i djevera tijekom vjenčanja i nakon njega u jugoistočnoj Hercegovini pisao je i Stjepan Batinović, po kojemu je prve dane, pa i mjesec, nevjesta uvijek u društvu djevera, te da ponekad dolazi i do incesta.⁷⁸

⁷⁴ A. Miletić, *Naredbe i Uprave*: 57; P. Knezović, »Naredbe i uprave fra Augustina Miletića.«: 22.

⁷⁵ Ivica Puljić, »Trebinjsko-mrkanska biskupija u XIX stoljeću.«, u: *Katolička Crkva u Bosni i Hercegovini u XIX i XX stoljeću*. Sarajevo: Vrhbosanska visoka teološka škola, 1986: 105.

⁷⁶ Lovre Katić, »Povijesni podaci iz vizitacije trogirске biskupije u XVIII. stoljeću.« *Starine* 48 (1958): 297-298.

⁷⁷ *Uspomene i sjećanja na osobe - mjesta - događaje*. Lujan (Argentina), 1970/3. Rukopis Jozo Zovko, Arhiv biskupskog ordinarijata u Mostaru: 768-769.

⁷⁸ *Vjesnik župe Hrasno* 6 (1968): 9.

Zaključak

Na području župe Ravno u Popovu sklapanje braka bio je važan događaj koji je bio popraćen različitim običajima. Dosljednu primjenu odluka Tridentuskog koncila o ženidbi otežavao je položaj katolika, posebno katoličkih svećenika na području Osmanskog Carstva. Osim toga, katoličko stanovništvo se opiralo promjenama arhaičnih običaja nespojivih s koncilskim odredbama koje su nastojali provesti župnici. Slični običaji bili su rašireni na cijelom dinarskom prostoru. Forma je ipak bila zadovoljena. Premda su se prakticirali i različiti oblici neredovitog pribavljanja nevjeste otmicama, katolička vjenčanja odvijala su se u crkvi uz svećenika i dva svjedoka. Vjenčani kumovi, "svjedoci", redovito dva muškarca, imali su važnu dvostruku ulogu. S jedne strane, trebali su zadovoljiti zahtjeve Katoličke crkve, dostojno svjedočiti sakramentalnom vjenčanju, a s druge ispuniti tradicionalnu ulogu prema čvrsto ukorijenjenim običajima kao što su otmica djevojke i obredi vezani uz odgođenu konzumaciju braka mladenaca.

Na temelju analize 233 vjenčanja i 466 kumova u župi Ravno tijekom prve polovice 19. stoljeća utvrđeno je da je svaki treći kum bio u rodbinskom srodstvu s jednim od mladenaca. Više od pola ženikovih kumova bilo je rodbinski povezano sa ženikom, s kojim su bili i generacijski bliski. U gotovo petini vjenčanja (17,85%) zabilježeno je najmanje jedno uzvratno kumstvo među obiteljima. Tradicija i nasljeđe društvenih mreža bili su važniji od imovinskog statusa prilikom odabira kuma. Bile su razvijene i "prekogrančne" društvene mreže, kumstva s obiteljima iz sela susjednog Dubrovačkog primorja. Višekratna vjenčana kumstva upućuju na postojanje "omiljenih" kumova koji su se isticali ugledom. Duhovna veza uspostavljena vjenčanim kumstvom nastavljala se daljnjim kumovanjem u istoj obitelji. Vjenčani kum postao bi kršteni kum djeci rođenoj iz braka u kome je kumovao.

U tradicionalnoj svadbenoj povorci, koju su na dinarskom području činili naoružani muškarci, kum je pratio i štitio mladu. Njegova zaštita protezala se do bračne ložnice, pa i do bračne postelje. Okružnica Vidoja Maslaća, provikara dubrovačkog biskupa i upravitelja Trebinjsko-mrkanske biskupije Tome Jederlinića, upućena župniku Ravnog i ostalim župnicima, svjedoči o prakticanju takvog običaja.

**FROM ABDUCTION TO BRIDE CHAMBER:
MARRIAGE WITNESSES AND THEIR ROLE IN THE
PARISH OF RAVNO IN THE FIRST HALF OF THE
NINETEENTH CENTURY**

MARINKO MARIĆ AND RINA KRALJ-BRASSARD

Summary

The rite of marriage was a significant life-cycle event in the territory of the Parish of Ravno in Popovo, whose ceremony was governed by various customs. The fact that this parish was under Ottoman control in the first half of the nineteenth century largely affected the position of the local Catholics, and influenced the application of the Tridentine decrees regulating marriage. In addition, Catholic population was not willing to give up their archaic customs incompatible with the Council decrees. Marriage witnesses, as a rule both male, played an important double role. On the one hand, they were to act in compliance with the rules of the Catholic Church and witness the sacrament of marriage as regulated, and on the other, they were expected to play a traditional role according to deeply rooted customs, such as bride kidnapping and rituals related to delayed consummation of marriage. In the traditional wedding procession, whose members in the Dinaric region were usually armed men, *kum* accompanied and watched over the bride. His protection extended to the bridal chamber, even into the bridal bed itself.

Based on the analysis of 233 marriages and 466 witnesses to marriage in the Parish of Ravno during the first half of the nineteenth century, the research shows that every third witness was kin-related to one of the spouses. More than one half of the groom's witnesses was kin-related to the groom, and were his peers. In almost one-fifth of marriages (17.85%) at least one exchange witnesshood between families has been established. Tradition and legacy of social ties proved

to have been more important than property status when choosing witnesses. Cross-border social relations were also developed, witnesses being chosen from the families of the geographically adjacent Dubrovačko Primorje. The phenomenon of habitual witnesses draws attention to the popularity of particular persons in this role, usually selected among the individuals highly respected in the community. The fictive bond established between witnesses and spouses at marriage was further cemented through spiritual kinship, in that the same persons later witnessed the baptism of the couple's children.

